

3

DE GOUDEN HELM VAN DE PEEL



Nr 15 - Turfgraven.
Extraction de la tourbe.

N.V. MIJ. VAN DE GRIENDT'S LAND-EXPLOITATIE,
GRIENDT'SVEEN, L.

Eenzame turfgraver.

Het enige dat op de plek van de vondst verwijst naar de helm, is een bermmonumentje langs de weg Helenaveen-Liessel, opgericht in 1998. De vorm (een kleine tempel), de latijnse titel *E paludo emergo* en de Nederlandse tekst *Hier werd in 1910 de helm teruggevonden van een Romeinse officier die rond 320 omkwam*, suggereren een grafmonument van een militair die hier is verongelukt en in 1910 als het ware uit de turf is herrezen.

Het verhaal rond de Peelhelm begint op 17 juni 1910, toen de astmatische turfsteker Gebbel Smolenaars uit Meijel bij Helenaveen op een hard object stootte. Even dacht hij dat het een oude ketel was, maar het object had een fraaie schittering en ook lagen er munten en allerhande wapentuig bij. Gebbel nam de spullen mee naar zijn huis aan de Molenstraat, waar het object - dat vol met haar zat - door zijn vrouw Drika werd afgewassen en mooi gepoetst. Het bleek een fraai versierde, gouden helm te zijn. De spullen trokken volop bekijks; van heinde en verre trokken kijkers naar het boerderijtje van de vinder. Met de helm in een kistje achter op de fiets sjouwde de turfsteker in de zomer van 1910 de kermissen in de buurt af en liet er belangstellenden voor een dubbeltje naar kijken. Zijn buurjongen Har Hanssen ging mee. Na maanden soebatten over de eigendomsrechten verkocht Gebbel het kleinood een paar maanden later voor 1200 gulden aan het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.



Overzicht van de vondst: helm, munten, fibula, paardeklokjes, dolkschede, schoenen en helmbuidel.

<p>Merkwaardige vondst. — De veenarbeider G. Smolenaars, alhier vond gisteren met het uitgraven van veen, een gouden helm, gouden voetsporen een gouden balletje en 3 goudstukjes ter grootte van een kwartje. De goudstukjes dragen het jaartal 512. Tevens werd een laars gevonden. Veel belangstellenden gingen reeds deze voorwerpen bezichtigen en wisten mede te deelen dat helm en sporen nog bijna in haar geheel zijn. De laars is tamelijk verveerd. De voorwerpen werden ongeveer 2½ M. diep gevonden.</p>	<p>Merkwaardige vondst. Meijel. Omtrent de alhier gedane vondst kan nog worden medegedeeld, dat de firma, aan welke het bovenveen behoort, eenige mannen aan het werk heeft gezet, om ook het naburige veen te onderzoeken. Ondertusschen is er een strijd ontstaan over den eigendom van de gevonden voorwerpen. Zooals reeds werd gemeld, werd een er ander aangetroffen op de grens van het bovenveen en het z.g. zwarte veen. Waar nu de gronden behooren aan de gemeente Deurne, het bovenveen evenwel verkocht werd aan de firma, bij de welke de vinder in dienst was, laten zoowel de gemeente Deurne als genoemde firma rechten gelden. De voorwerpen werden voor het grootste gedeelte, door den vinder bij den Burgemeester van Meijel in bewaring gegeven. Van het museum van oudheden te Leiden kwam bericht in, dat in verband, met de opgravingen te Voorburg, geen persoonlijk onderzoek van het museum uitgaande, ter plaatse kan geschieden. Namens het museum is evenwel een schrijven gericht aan de Burgemeesters van Deurne en van Meijel.</p>
<p>Merkwaardige vondst. Meijel. Zoals in ons nummer van Zaterdag werd medegedeeld vond de veenarbeider G. Smolenaars verschillende gouden voorwerpen waarbij 3 goudstukjes. Thans kunnen wij nog mededeelen, dat dezelfde arbeider Vrijdagnamiddag op dezelfde plaats, doch iets dieper in het veen nog 36 goudstukjes vond. Allen dragen het jaartal varierende tusschen 500 en 600. Men vermoedt, dat de man voor heel wat waarde vond. De voorwerpen trokken reeds tal van bezoekers.</p>	

Berichten over de vondst van de Helenaveen in de Nieuw Venlosche Courant van 18, 23 en 30 juni 1910.

In 1911 publiceert de Leidse museumconservator M. Evelein het eerste wetenschappelijke artikel over de peelhelm. Het is vooral een beschrijving van de voorwerpen: behalve de hoofdtooi zelf (één van de zeven pronkhelmen uit de Laat-Romeinse tijd) onder meer drie schoenen, stukken leer, sporen, een fibula, 41 bronzen munten (*folles*) uit de periode 315-319, twee paardenklokjes en stukjes textiel. De munten met de beeltenis van keizer Constantijn I dateren de vondst nauwkeurig op 319-320. Gezien de inscriptie op de helm hebben de spullen toebehoord aan een officier van de mobiele Romeinse ruitereenheid *Equites Stablesiani*. Deze was in geheel Europa en Noord-Afrika actief. De drager van de helm is op de een of andere manier verongelukt, aldus Evelein, die



*De Peelhelm na restauratie
(coll. Rijksmuseum van
Oudheden, Leiden).*

De helm van Helenaveen is een Laat-Romeinse officiershelm. Enkel de papierdunne, verguld zilveren sierkap is bewaard gebleven. Deze was met klinknageltjes bevestigd op een ijzeren binnenkap waarvan in 1910 slechts minimale restanten werden aangetroffen. Onder die ijzeren kap zat oorspronkelijk nog een lederen binnenkap, gevuld met paardenhaar voor het draagcomfort. In Europa zijn ongeveer 10 van dergelijke pronkhelmen bekend. Waarschijnlijk werden ze gebruikt bij parades en ceremoniële gebeurtenissen. Ze kenmerken zich door een opbouw uit twee helften die aan de bovenzijde door een helmkam bij elkaar worden gehouden. Verder door twee wangbeschermers, een beweegbare nekbeschermer en een losse neusbeschermer. Verondersteld wordt dat dit type helm onder Sassanidische invloed is ontstaan en werd ingevoerd tijdens het bewind van keizer Constantijn I. Waarschijnlijk is de helm van Helenaveen vervaardigd in de keizerlijke werkplaats van Constantinopel.

echter nergens rept over lichaamsresten van het paard of de ruiter. Omdat er drie schoenen werden aangetroffen, moeten er twee personen bij het drama betrokken zijn geweest. Geheel in de geest van de tijd heeft Evelein het meeste oog voor de helm en slechts weinig voor de andere voorwerpen noch voor de vondstomstandigheden.

Theorieën achter de vondst...

De hamvraag rond de helm is deze: Hoe zijn die objecten in de Peel terechtgekomen? Vanaf Evelein is beweerd dat in 320 een Romeinse officier met paard en al is verdronken in de 'verraderlijke peelmooerassen', een these die mooi aansluit bij oude Peelsagen over verborgen schatten en verdronken ridders. Tot op de dag van vandaag kom je 'de ongelukstheorie' nog tegen, met name in toeristische blaadjes die maar al te graag het spannende verhaal intact willen laten. Inmiddels weten we echter beter. Recent onderzoek naar de landschappelijke context en de samenhang van de diverse vondstonderdelen (met name het leer), heeft duidelijk gemaakt dat hier nooit een Romeinse officier is verdronken.

Een belangrijk moment in de duiding van de helm was 25 maart 2006, toen een keur aan specialisten over de helm bijeenkwam op een congres in Meijel, het dorp van de vinder, en bij die gelegenheid een overzichtelijk boekwerk presenteerde met daarin alle achtergronden en theorieën over 'de vondst van Deurne'.

De Amsterdamse leerspecialiste Carol van Driel-Murray reconstrueerde de nog in Leiden aanwezige stukken leer tot een patrouilletent en een foedraal voor de helm. De spullen zijn volgens haar door een officier die met pensioen ging, als offer 'begraven' in een ondiep vennetje.

Deze visie sluit aan bij het pollenonderzoek van veendeskundige Hans Joosten, die het Peellandschap reconstrueerde aan de hand van data uit 1919 en veenresten op het in Leiden aanwezige leer. Joosten wist in Meijel te overtuigen met zijn opvatting dat omstreeks 320 bij Helenaveen sprake is geweest van een gevarieerde biotoop op de overgang van een zandrug en een nat gebied. Het veen zat destijds ter plekke helemaal niet diep. De helm en de andere objecten zijn hoogstens

enkele decimeters diep in een ven gedeponeerd. Nico Arts zette in Meijel de vondst in perspectief. In heel Europa werden in en ook na de prehistorie kostbare voorwerpen ritueel begraven en daarmee 'geofferd' aan de goden. Er zijn tal van offerplekken en zelfs offerlandschappen aangetroffen.

Hoewel het congres de mythe rond de helm grotendeels ontrafelde, hielden alle sprekers een slag om de arm waar het om 'het definitieve antwoord' ging. Eensgezind was men wel over de onhoudbaarheid van de ongelukstheorie: er is bij Helenaveen nooit een Romeinse officier verdronken. De meest logische verklaring is een rituele depositie ofwel het offeren van een persoonlijke, militaire uitrusting aan de goden.

Tegenover de officiële archeologie staan enkele regionale amateurarcheologen die niets willen weten van de theorie van het godenoffer. Zij sluiten aan bij de amateur-archeoloog Leo Kluijtmans (1906-1988) uit het nabijgelegen Grashoek, die vanaf 1 mei 1960 op mystieke wijze contact had met de geest van de Romeinse officier. Hij heeft hem zelfs zijn naam verteld: *Basilus*. Kluijtmans beweerde met stelligheid dat de Romein door moord aan zijn eind is gekomen...

De helm van de Peel berust sinds 1910 in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Bij wijze van uitzondering werd hij in 2008 uitgeleend voor exposities in Venetië en Bonn. De helm was een van de onbetwiste pronkstukken van een buitengewoon interessante tentoonstelling over de cultuur van de op drift geraakte Europese volkeren tussen 200 en 800 (in Bonn: *Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung*).

Over Gebbel...

Gebbel Smolenaars werd op 6 februari 1878 geboren in het gehucht Hoeven, gelegen langs de Noordervaart onder Nederweert. Zijn vader stierf vroegtijdig waarna zijn moeder hertrouwde met de Meijelnaar Theodorus Scheijven (1841-1927). Gebbel verhuisde in 1903 met zijn ouders naar de Donk in Meijel. Gebbel had één broer, Sjef (*Scheijven' Sjef*, 1879-1962), die samen met Gebbel in de Peel werkte als turfgraver.

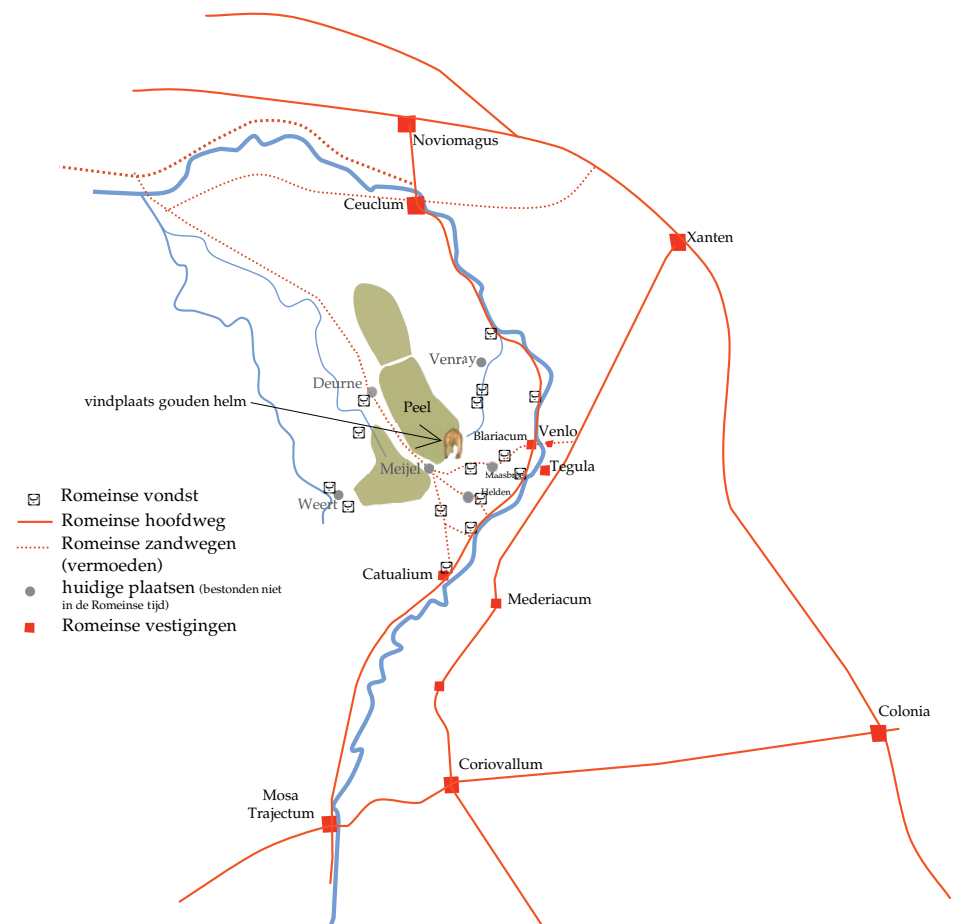
Gebbel trouwde op 10 januari 1910 met Drika van der Elsen (1876-1950), die bijverdiende als



*De Peelhelm
vanaf de zijkant gezien.*



*De sierschijf van Helden (coll.
Rijksmuseum van Oudheden, Leiden).*





Het eenvoudige huisje van Gebbel aan de Molenstraat ca. 1930. Op de voorgrond zoon Jan.

naaister. Hun huwelijk werd voltrokken door burgemeester Jan Truijen, die Gebbel later in het jaar nog zou bijstaan nadat hij de helm had gevonden. Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren (waarvan er één vroegtijdig overleed): Miet (1912-1987), Jan (1916-1991) en Piet (1918-1993). Gebbel heeft waarschijnlijk vanaf zijn huwelijk gewoond in het nog bestaande lage boerderijtje aan de Molenstraat. Hij kocht dat pandje in 1911 voor f 600, ongetwijfeld dankzij de opbrengst van de gouden helm. Zijn beide ouders woonden bij hem in, in het achterste gedeelte. Zijn moeder overleed in 1915, zijn stiefvader in 1927. Gebbel zelf heeft ondanks zijn waardevolle vondst een leven geleid in armoede en ziekte. Hij had van jongs af aan last van een almaar verergerende astma (destijds 'gezwollen longen' genoemd). Die

ziekte uitte zich in hoestbuien, kortademigheid en algehele fysieke zwakte, waardoor lichamelijke arbeid op het land of in het veen vrijwel onmogelijk was. Alleen het maken van stoelzittingen van pitriet, stro of biezen ging nog wel. Gelukkig verdiende Drika wat bij met naaien en had het jonge gezin Smolenaars een flinke moes- en fruittuin. Ook was er enige ondersteuning van 'den erme' (Burgerlijk Armbestuur) en van de buren en familie (broer Sjef). Gebbel overleed op 24 februari 1930 om 4 uur 's morgens, slechts 52 jaar oud. De vinder van 'het goud van de Peel' stierf werkelijk straatarm en liet een vrouw van 53 jaar oud achter en drie kinderen van 17, 13 en 11 jaar. Hij was zijn hele leven 'goed kerks' geweest. Een bidprentje zat er logischerwijs niet aan. De afscheidsmis verliep in oppperste eenvoud...

Opvallend is de grote aandacht voor de vondst in de regio. De helm spookt nog steeds velen letterlijk door het hoofd. Zo werden er talloze gedichten en toneelstukken geschreven over de helm. Verder zijn er talloze verwijzingen: in Helenaveen zijn een weg en het gemeenschapshuis naar hem vernoemd. Sinds kort is een tinnen miniatuur van de helm te koop, verborgen in een kistje met turfstrooisel. Om de sensatie van Gebbel opnieuw

te ervaren... In Meijel wordt het boerderijtje van Gebbel in ere gehouden en de vinder geëerd met een alcoholisch drankje genaamd *Gebbelaartje*. De gemeente Deurne (waar Helenaveen onder valt) reikt aan verdienstelijke mensen met regelmaat 'De Gouden Helmspeld' uit en in dezelfde plaats is er een restaurant genaamd *In den vergulden helm*.

Jos Pouls



A. Bos, directeur van de Maatschappij Helenaveen.



Drieka Smolenaars-Van der Elsen, de fiere echtgenote van Gebbel.

Bronnen

- Pouls J. en H. Cromptvoets, *De Gouden Helm uit de Peel. Feiten en visies* (Meijel, 2006); het betreft de eindredactie samen met H. Cromptvoets, zie m.n.hoofdstuk 1: 'De vondst, de vinder en de mogelijke toedracht', p. 7-33.
- Pouls, J. en H. Cromptvoets, *De Roep van de Romein* (Meijel, 1994).
- Pouls, J., 'Pronkhelm uit de Peel. Geen bewijs voor moord of ongeluk', in *Geschiedenis Magazine*, nr. 6 (september 2008) p. 34-36.